

Zaman Gazetesi

14/2/2012

Herkül Millas

Zaman'da yayımlanan, Etyen Mahçupyan ve Şener Aktürk'ün yazdığı dört yazı (8,15,15 Ocak ve 1 Şubat) Balkanlar ve Kafkasya göçleri, kıyımları ve bunları yaşamış olan halkların belleği ve algısı konusundaydı.

İlgili görüşler eskiden yazdığım iki yazımı hatırlattı. Birincisi 1998'de Oxford'ta "1923 Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi" konferansında Hıristiyan/Rum ve Müslüman/Türk mübadillerinin edebiyat metinleri konusundaydı. Bana o zaman ilginç gelen, Yunanistan'da bu göç konusunda Türkiye'ye kıyasla çok daha fazla roman ve anının yayımlanmış olduğunu görmemdi. Ancak duruma daha dikkatle ve etraflıca baktığımızda genellemelerle konuşmamızın doğru olmadığını gördüm.

Yunanistan'da mübadelenin hemen sonrasında ve daha sonra da birçok roman ve öykü yayınlanır. Ünlü yazarlar bu konuya el atar, veya konuya el atarak ünlü olur: İ. Venezis, S. Dukas, S. Mirivilis, K. Politis, D. Sotiriu, L. Naku, vb. Türk tarafında ise tam bir sessizlik vardır (Reşat Nuri hoş bir istisnadır). Ama zamanla ve özellikle 1980'den sonra Türkiye'de mübadele "keşfedilir". Tarih ve Toplum dergisi konuyu gündeme getirir, Necati Cumalı başta olmak üzere, Fikret Otyam, Salim Şengil, Mario Levi, Feride Çiçekoğlu, Ahmet Yorulmaz gibi yazarlar bu konuyu "hatırlar" ve hakkında yazarlar. O ilk yazımda, yazılanların sayılarına ama içeriğine de dayanarak iki ülke arasındaki farkı yorumlamaya çalışmıştım (Bkz: Ege'yi Geçerken, Bilgi Üniversitesi):

Göç eden Hıristiyanlar Müslümanlara kıyasla üç kat daha kalabalıktır. Birinciler arasında kentli ve kasabalı olanlar, yani eğitim düzeyi daha yüksek olanlar, ikincilere göre daha çoktu. Üretilen göç romanlarının Yunan tarafında daha çok olması öyle açıklanabilir. Yunanistan'a gidenler bunu Türkiye'ye gelenlere göre daha zor şartlarda gerçekleştirdiler; çok daha büyük olabilir. Türkiye'de, Anadolu'yu milli yurda dönüştürmek projesi başlatılırken ve İttihatçı yayılmacı söylemler bastırılırken, Yunan tarafında 'megali idea' ideolojisi hâlâ tam sönmemişti. Yunan tarafı edebiyat metinleri aracılığıyla mübadele olayını eleştirmişti; Türkiye'de tek parti döneminde böyle bir eleştiri kabul görmeyecekti. Belki en ilginç -metinlerdeki söylemden çıkardığım- iki yanda farklı "vatan" kavramlarının olduğuydu. Hıristiyan (Rum) cemaatler yüzyıllarca kendi devletleri olmadan yaşama kültürüne sahiptiler. Oysa Müslümanlar son yüzyıllarda kendi devletlerinin şemsiyesini hiç kaybetmemişlerdi. Güven arayışı Müslümanlar arasında daha yaygındı ve Anadolu bunu sağlıyordu.

Ama yıllar geçtikçe Yunan tarafında özel bir "hatırlama" görülmezken Türk tarafının bu göç olayına eğildiği, ilginin arttığı görülür. 2000 yılından sonra -konuya genel olarak edebiyat açısından yaklaşıyorum- ilgi daha da artar. Genç yazarların bir kimlik arayışı çerçevesinde Misak-ı Milli sınırları dışındaki geçmişi yazdıklarını görüyoruz. Ayten Aygen (Rumeli Benimdi) ailenin Bektaşî ve Melami geçmişini, Ali Ezger Özyürek (Muhacirler) ve Zeliha Midilli (Balkan Şarkısı - Saranda) Bektaşî kimliğini, Saba Altınsay (Kritimu - Girit'im Benim) Girit Türklerini yazdı. Rumların Türkiye'den göç etmeleri olayı da son yıllarda gündeme geldi: Barış Balcıoğlu, Oya Baydar, Yiğit Okur, Sergun Açar, Rıdvan Akar gibi yazarlar bu konuyu gündeme getirdiler. (Bkz: Öteki ve Kimlik, İletişim). Üçüncü kuşak mübadillerinin 2000 yılında Türkiye'de kurduğu Lozan Mübadilleri Derneği'nin gittikçe hız kazanan faaliyeti de unutulmamalıdır; Müfide Pekin'in hazırladığı mübadele öykü seçkisi ve mâniler/deyimler içeren kitapları terk edilen toprakların unutulmadığının kanıtı.

GEÇMİŞİ 'HATIRLATAN' ORTAM

Demek istediğim hatırlama/unutma çok girift bir olay. Zaman geçtikçe "hatırlamanın" arttığını görüyoruz - paradoks! Yani "hatırlamaya" neden olan ideolojik, siyasî ve kültürel ortama da bakmak gerek. Söz konusu yazılarımı yazarken "otokton" [yerli] halklar konusu ise aklıma hiç gelmedi. Çünkü ben göç, kıyım, etnik arındırma olaylarını milli paradigmanın dışına çıkararak ele almaktan yanayım. Kuşkusuz insanların algısı önemlidir, hatta "algı" davranışları belirleyen dürtüdür. Ancak algı genellikle saf bir "hatırlama" olayı değildir; bize aşılana ile ilgilidir. Hatırladıklarını veya unutmadıklarını sananlar aslında onlara öğretilenleri konuştuklarını bilmezler. Ve dönemimiz ulus-devlet dönemi olduğu için bu algıları ve kendi algılarımızı kritik bir biçimde ele almalıyız. Otokton olmak/olmamak, imtiyazlı olmak/olmamak tartışması ve genellemeleri milli tarihçilikte esastır. Ama evinden sürülen bir insanın, işini, dostlarını, aile mezarını, kilisesini veya camiini, diktiği ağaçları, kedisini köpeğini geride bırakanın acısı öylesine büyüktür ki, ecdadım iki kuşak mı yoksa iki yüz kuşak mı yerliydi hesabı yapmaz. Bu sorunsal aklına gelmez. Biz tarihi inceleyip, "otokton olmaması gerekiyor" hükmünü verdiğimiz gariban, memleketinden olurken "yerliler" kadar acı çeker; sürülürken de "hak ettim" demez. Böyle diyenini hiç duymadık. Böyle de hissetmez; ettiğine inanıyorsak, bu durum, bizim onunla ilgili imajımızdır, algımızdır.

Yerli olmak/olmamak konusuna bir örnek konuya açıklık getirebilir. 1923 nüfus mübadelesinde Batı Anadolu'dan Yunanistan'a göç ettirilen insanların çoğu en fazla iki-üç kuşak "otoktondu"; Yunan adalarından ve Yunanistan'dan gelmiş ailelerin çocuklarıydı. Kayseri'den mübadil olarak gönderilen Rumlar ve Yunanistan'dan gönderilen Müslümanlar ise "daha otoktondu"; yüzyıllarca oralardaydı. Ama "unutmayan", kendini otokton algılayan ve bu konuda yazan-çizen daha az otokton olanlar olmuştur. Yani kişinin belleğiyle (ki her mağdurda aynıdır), milli bellek farklıdır. Cemaatlerde ve milletlerde görülen hatırlama ve kimlik, benimsenen bir ideoloji ile ilişkilidir. Milliyetçiliğe yakın ve yatkın toplumlar (belki daha "çağdaş" toplumlar diyebiliriz), milli tarih oluşturma çerçevesinde uygun anlatıları da geliştirirler. Otokton olmak da böyle bir söylemdir.

Hayalî aidiyetin tabii ki bir işlevi olacaktır. Milli söylemlere inananlar anakronizme başvururlar ve mitoslar yaratırlar. Bunların çoğu ırkçı açıklamalardır. Mitoslar açıklık kazandıklarında olay da anlaşılır. Örneğin, ancak Hitler'i "anlarsak" (üstün ırkız, bizi sömürüyorlar, yabancıdırlar!) soykırımı da anlayabiliriz. Ama Hitler'e odaklanıp tarihi anlamlaştırırken, bu işi layıkıyla yapmak için her seferinde ırkçı/milliyetçi bahanelerin gerçeklikle ilişkisini de hatırlatmak gerek. Hitlerler'in tezleri sebep değil, ideolojik gerekçeler ve bahanelerdi. Asıl neden (tarihsel gerçeklik) milliyetçilik/ırkçılık gibi ideolojilerdi. (Bunların nedenleri de ayrıca ele alınabilir.) Bu yapılmadığında, bu çok hassas konuda yanlış anlamalar olabilir. İnsan acısını - insan bağlamında benzer olan acıyı - konjonktürel ideolojik algılamalar temelinde millileştirip kademeleştirmek yaraya tuz biber ekme olabilir.

